

Starostlivosť o klienta s bolesťou v domácom prostredí

Mgr. Mária Zanovitová, PhD.

Z histórie....

Grécka mytológia

grécke „poine“ vo význame „penalty“, - trest alebo očakávania trestu od Nemesis, bohyně odplaty za dobro, či zlo.

z latinčiny „poena“, potrestanie, „penalty“, je základom anglického slova „pain“.

Z histórie....

Aristoteles, 4. stor. pred Kr.

„Bolesť je emócia...”

René Descartes (v r. 1664) francúzsky filozof opísal to, čo ešte dodnes voláme „chodník bolesti” – čiastky ohňa pri dotyku s nohou cestujú ďalej do mozgu a prirovnal tento vnem k zvoneniu zvonca.

Stredovek

Bolesť → posadnutosť démonmi, trest / pokánie za hriechy, božia vôľa...

19. storočie

rola nervového systému v prenose bolesti → rozvoj neurochirurgie, anestézie

ALE! – medikamentózna liečba → znak slabosti

Z histórie....

- prvý lekár, ktorý sa začal systematicky venovať liečbe bolesti (najmä chronickej) - **John J. Bonica**, r.1947
- v štáte Illinois zakladá „Pain Clinic“, prvú ambulanciu liečby bolesti, prvá ucelená publikácia Management of Pain
- liečba bolesti – multidisciplinárny tím

Z histórie....

VRÁTKOVÁ TEÓRIA BOLESTI (Melzack and Wall, 1965) – prvý vedecký základ liečby bolesti

→ významná rola pri vytváraní holistického pohľadu na bolesť v porovnaní s predchádzajúcimi teóriami (teória špecifickosti, teória vzoru)

– vrátkový mechanizmus na úrovni dorzálnych rohov miechy → modulácia bolestivých impulzov ešte pred ich prenosom do talamu a mozgovej kôry, kde sú rozpoznávané, vnímané ako bolesť

VRÁTKOVÁ TEÓRIA BOLESTI - pokračovanie

- aktivita „vyšších“ centier mozgu (kognitívne a emocionálne procesy v rámci mozgovej kôry a stredného mozgu) ovplyvňuje **podporu / zabránenie** prevodu bolestivých stimulov vrátkovým mechanizmom v mieche
- integruje fyziologické a psychologické reakcie na bolesť - emocionálny stav, učenie, myšlienkové procesy → úzkosť, strach, minulé skúsenosť, pozornosť, posudzovanie situácie

Z histórie....

→ rozvoj psychológie → techniky zvládania bolesti

1970 objavenie endogénnych opiátov

1980 NSAID – nesteroidné antiflogistiká-
analgetické, antipyretické a protizápalové
účinky – významnejšie postavenie
v liečbe bolesti

1984 MUDr. Stanislav Fabuš, primár ARO, UNM
1.3.1984 založil **1. ambulanciu pre liečbu
chronickej bolesti v SR.**

Z histórie....

International Association for the Study of Pain

IASP®

Working together for pain relief

- **Medzinárodná asociácia pre štúdium bolesti - IASP**
- V roku 1973 bola založená IASP, jej členmi je v súčasnosti viac ako 5000 odborníkov – výskum, výuka a klinická prax
- IASP výskum a liečba bolesti

BOLEST' → definície

„Bolest' je to, čo hovorí pacient, a existuje vždy, keď to pacient tvrdí“

klinická definícia bolesti, McCaffery, 1968

„Bolest' je nepríjemná senzorická a emocionálna skúsenosť, ktorá súvisí so skutočným alebo potenciálnym tkanivovým poškodením alebo je popisovaná v zmysle takéhoto poškodenia“

vedecká definícia bolesti, Medzinárodná asociácia pre štúdium bolesti (IASP), Podvýbor pre taxonómiu, 1979

*„...každá bolesť je komplexný,
multidimenzionálny,
neurofyzilogický a psychosociálny
proces, plne jasný len tomu
jednotlivcovi, ktorý ho prežíva...”*

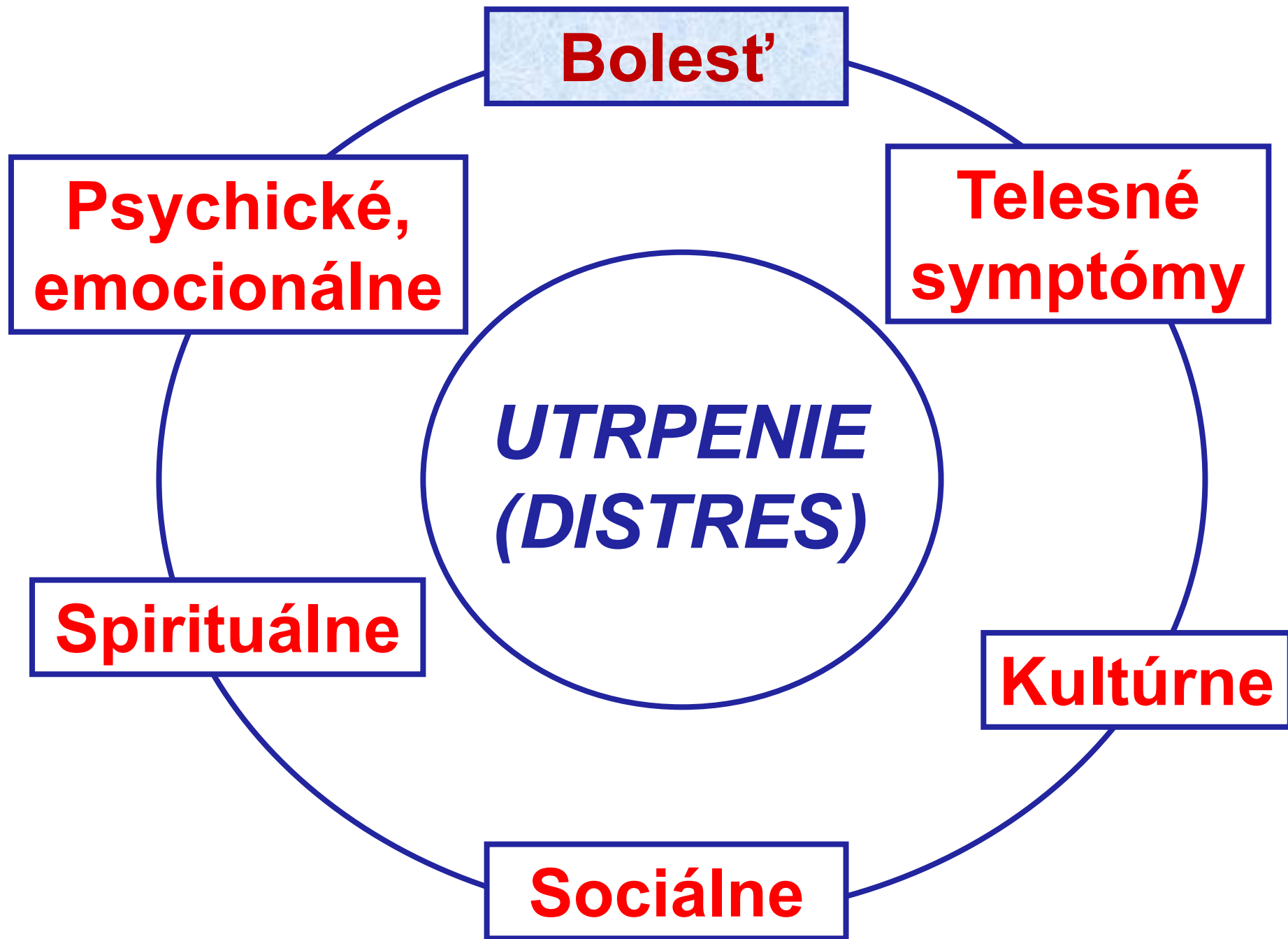
...neexistujú dvaja ľudia, ktorí by pociťovali tú istú bolesť rovnakým spôsobom....

Pozitíva +

- bolesť je veľmi nepríjemný pocit, ale súčasne je to významný obranný mechanizmus
- silná intenzita bolesti – signál, že niečo nie je v poriadku – vyhľadanie pomoci

Negatíva –

- dlhotrvajúca bolesť
- veľké množstvo liekov – analgetík s vedľajšími účinkami
- následky dlhotrvajúcej bolesti –poškodzovanie ďalších systémov organizmu

Koncept celkovej bolesti

Faktory ovplyvňujúce vnímanie / pociťovanie bolesti

Emocionálna bolesť (afektívna)	Sociálna bolesť (behaviorálna)	Fyzická bolesť (fyziologická)	Spirituálna bolesť (kognitívna)
Sociálna izolácia Strach Depresia Hnev Smútok	Finančné problémy Distres rodiny Neschopnosť pracovať	Ochorenie (nádorové) Liečba Bez vzťahu k nádorovému ochoreniu	Vina Ľútosť Strach z umierania Strach zo smrti

Fyzické príčiny bolesti

Nádorové	Liečba	Vo vzťahu k nádorovému ochoreniu	Bez vzťahu k nádorovému ochoreniu
Kosť Kompresia nervu Lymfedém Myopatia Ulcerácie Infekcia	Pooperačná bolesť Stómie Nervové blokády Fantómová bolesť Postradiačná bolesť Bolesť po chemoterapii	Zápcha Preležaniny / dekubity Plúcna embólia Kandidóza Trombóza hĺbkových žíl	Bolesť hlavy Artritída Ochorenia KVS.....

znižujúce prah bolesti ← **Faktory ovplyvňujúce prah bolesti** → **zvyšujúce prah bolesti**

diskomfort, nespavosť, únava, úzkosť,
depresia
strach, hnev, izolácia, nuda

zmiernenie symptómov, spánok, oddych, odpočinok
zmiernenie úzkosti, anxiolytiká, antidepresíva
pochopenie, spoluúčasť, podpora, rozptýlenie,
odpútanie, pastoračné poradenstvo, rozhovor s
duchovným

TYPY BOLESTI - všeobecne

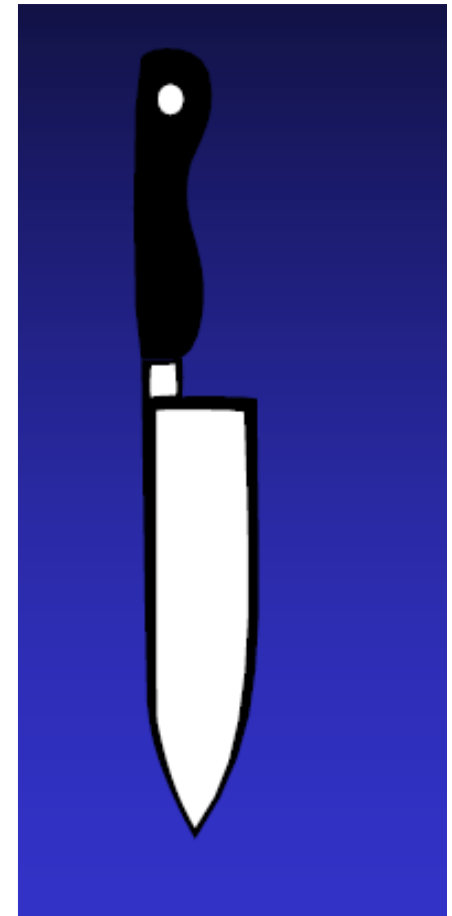
- Akútna bolesť
- Chronická bolesť → nezhubného pôvodu / bolesť pri nádorovom ochorení (nádorová bolesť)
- Ťažko zvládnuteľná / neovládateľná bolesť
- Fantómová bolesť
- Vyžarujúca bolesť
- Nociceptorová somatická bolesť – povrchová / hĺbková
- Nociceptorová viscerálna bolesť
- Neuropatická bolesť
- Zmiešaná bolesť

<i>Akútna bolesť → „udalosť“</i>	<i>Chronická bolesť → „situácia“</i>
dobre definovaný začiatok – náhly nástup, prechodný charakter, predvídateľný koniec trvanie < 6 mesiacov (3 mesiace)	zákerný začiatok bolesti trvanie > 6 mesiacov (3 mesiace)
lokalizovaná, ostrá bolesť	difúzna, tupá bolesť
sympatikové odpovede → rozšírenie zreníc, nadmerné potenie, bledosť, zvýšené svalové napätie, neprimeraná čulosť, ↑ P, ↑ D, ↑ TK, zrýchlená reč, zvýšený hlas	parasympatikové odpovede proces fyziologickej adaptácie na bolesť – kompenzačné mechanizmy → postupne chýbanie objektívnych symptómov bolesti (telesných / vegetatívnych), chýbanie typického „imidžu bolesti“
nepokoj, úzkosť typické správanie – zjavné prejavy → grimasy, krívanie, obranná / úľavová poloha	depresia, utiahnutosť negatívny dopad na kvalitu života poruchy spánku, nechutenstvo, zápcha, strata libida, zmeny osobnosti, zmeny nálady, prílišné zameranie sa na chorobu, nezáujem o prácu, vedenie domácnosti, rekreačné aktivity, strata sociálnych kontaktov

Nociceptorová somatická bolesť

→ povrchová

- intermitentná (prerušovaná) až konštantná (neustála, trvalá) bolesť
- zreteľná, ostrá, rezavá, pichavá
- presne lokalizovaná

Nociceptorová kostná bolesť

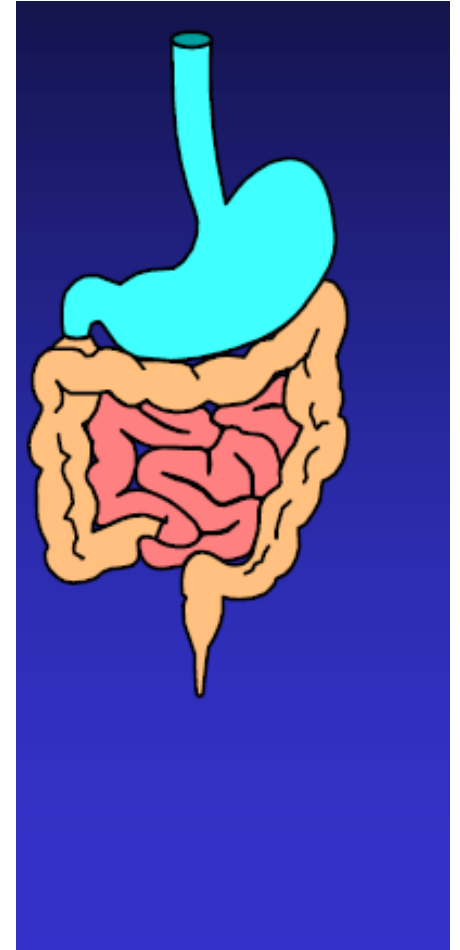
→ hĺbková

- konštantná bolesť
- tupá, tlmená, páľčivá, úporná
- lokalizovaná až difúzna
- môže mať charakteristiky neuropatie
- napr. metastázy stavcov
chrbtice, patologické fraktúry

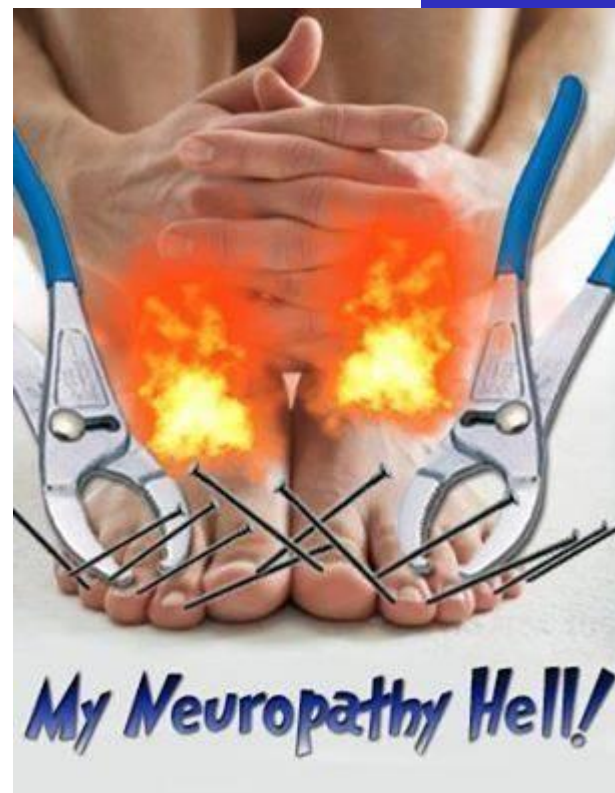
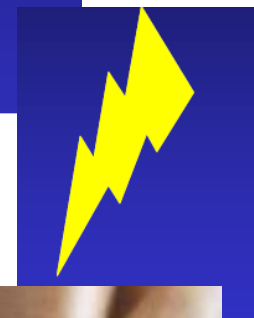
Nociceptorová viscerálna bolesť

- konštantná / intermitentná bolesť
- kŕčovitá, tlaková, zvieravá, úporná
- zle / nepresne lokalizovaná, difúzna, prenesená
- vegetatívne reakcie → tachykardia, potenie...
- napr. intraabdominálne procesy

Neuropatická bolesť

- vzniká poškodením nervových vlákien a neurónov
- dôjde k poškodeniu nervov ... ako porušená telefónna linka.
- niektoré vnútorné ochorenia môžu poškodzovať nervy, napríklad cukrovka alebo herpes
- dyzestézia → konštantná bolesť, pálenie, štipanie, vyžarovanie, napr. postherpetická neuralgia
- neuralgia → ostrá, bodavá, vystreľujúca, „šoková“, záchvatovitá, napr. trigeminálna neuralgia

Chronická bolesť

- Bráni pracovať, tešiť sa, či dokonca postarať sa o seba.
- Pridružujú sa sociálne problémy a finančná záťaž.
- Ľudia sa uzatvárajú do seba, pridružuje sa depresia.
- Zdajú sa sebeckí rodine, priateľom a tým, čo sa o nich starajú, čo len zvyšuje ich osamelosť a sociálnu izoláciu.
- Keď sa zdá, že bolesť a neschopnosť nie je v proporcii s poškodením, čo je časté pri chronickej bolesti, opatrovatelia odchádzajú s pocitom, že ich prítomnosť nemá význam.
- Čo začalo ako medicínsky problém, sa zmení na problém, ktorý pohltí trpiaceho aj všetkých okolo neho (Kulichová, 2015)

MÝTY O BOLESTI

Mýty o prežívaní / pociťovaní bolesti (sestry/opatrovatelia/príbuzní)

1. *Pacienti by mali očakávať, že v nemocnici budú mať bolesti.*
2. *Zreteľná patológia, nálezy vyšetrení a / alebo typ operačného výkonu určujú prítomnosť a intenzitu bolesti.*
3. *Pacienti s bolesťou majú vždy objektívne pozorovateľné prejavy a symptómy.*
4. *Chronická bolesť nie je pre pacientov tak závažným problémom ako bolesť akútna.*
5. *Pacienti nie sú odborníci ohľadom svojej bolesti, sú to zdravotnícki profesionáli.*
6. *Pacient vždy oznámi, že má bolesť a použije pojem „bolesť“.*

MÝTY O BOLESTI - pokračovanie

Mýty o prežívaní / pociťovaní bolesti (sestry/opatrovatelia/príbuzní)

8. *Jedna liečba alebo stratégia zvládania bolesti stačí.*
9. *Vytvorenie návyku je hlavným problémom pacientov užívajúcich opiáty v liečbe bolesti.*
10. *Pacient musí preukazovať bolesť pred podaním analgetík.*
11. *Injekčné formy opiátov sú najúčinnnejšie.*

....

MÝTY O BOLESTI - pokračovanie

Mýty o bolesti vzhľadom k veku (sestry/opatrovatelia/príbuzní)

Deti (vrátane dojčiat)

1. *Deti nepociťujú / neprežívajú bolesť.*
2. *Deti nevedia presne opísať svoju bolesť.*
3. *Deti by pri bolesti nemali dostávať opiáty.*
4. *Deti zabudnú na bolesť, ktorú prežívajú.*
5. *Deti, ktoré sa hrajú alebo naopak spia, nemajú bolesť.*
6. *Rodičia by nemali zostávať so svojimi deťmi pri bolestivých vyšetreniach / procedúrach.*

.....

MÝTY O BOLESTI - pokračovanie

Mýty o bolesti vzhľadom k veku (sestry/opatrovatelia/príbuzní)

Starí ľudia

- 1. Bolesť je normálnou súčasťou starnutia a nikdy nemá veľkú intenzitu – pociťovanie bolesti sa s vekom znižuje.*
- 2. Opiáty sú pre starých ľudí príliš silné.*
- 3. Bolesť u starých ľudí s kognitívnymi zmenami / poruchami nie je možné posúdiť.*

MÝTY O BOLESTI - pokračovanie

Mýty o bolesti (PACIENTI)

- 1. Bolesť je normálna a očakávaná pri liečebných procedúrach a diagnózach, akou je napríklad rakovina.*
- 2. Nad svojou bolesťou nemám kontrolu.*
- 3. Operácia alebo tabletky ma dajú do poriadku.*
- 4. Nemal/a by som si pýtať nič na bolesť, pokiaľ nie som už zúfalý/á.*

.....

MÝTY O BOLESTI - pokračovanie

Mýty o analgetikách (PACIENTI)

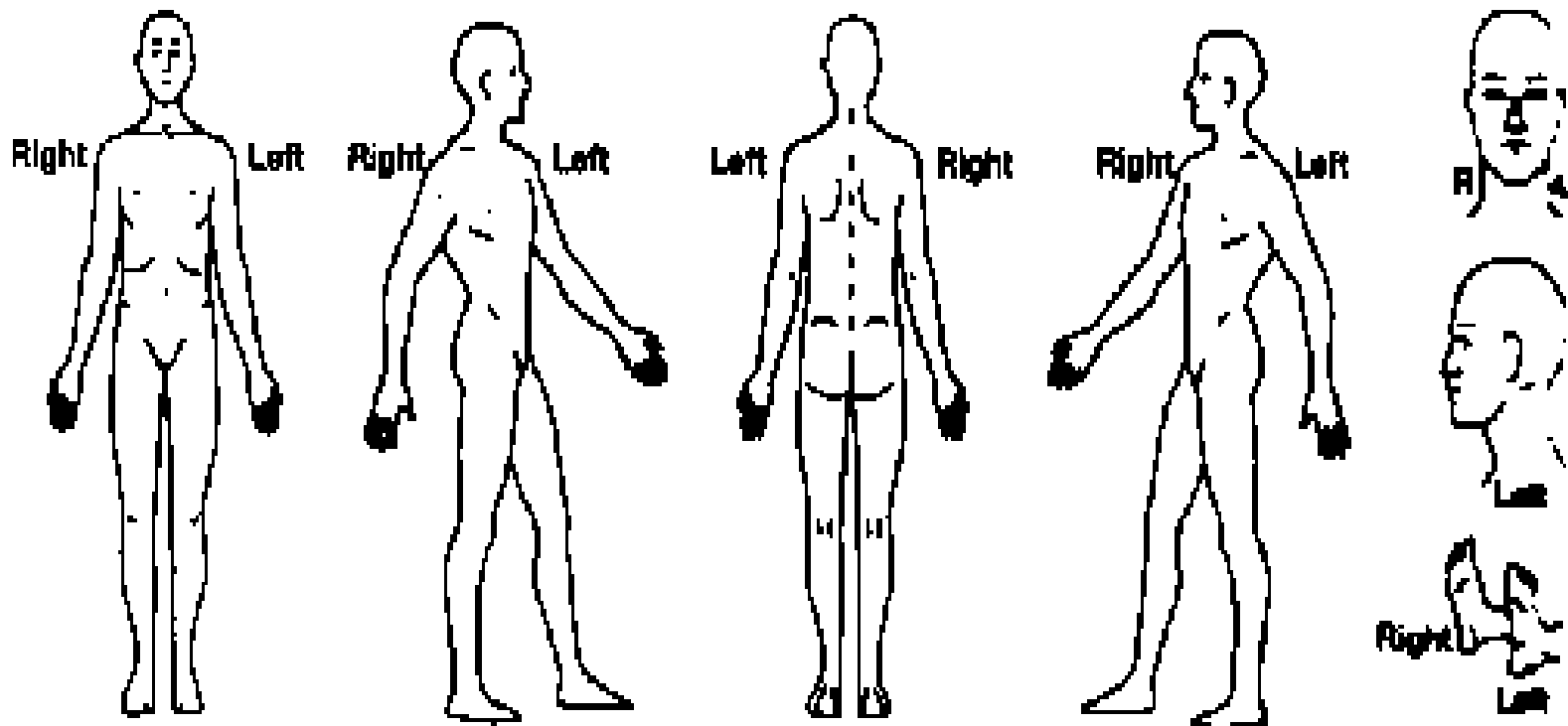
- 1. Pred zobratím liekov by som mal/a čakať čo možno najdlhšie.*
- 2. Ak by som potreboval/a vyššiu dávku opiátov, som závislý/á.*
- 3. Najlepšie sú lieky podávané injekčne.*
- 4. Väčšia tabletká alebo väčší objem liekov znamená lepšiu úľavu od bolesti.*
- 5. Svoje lieky proti bolesti potrebujem len vtedy, keď bdiem.*
- 6. Len opiáty dokážu kontrolovať bolesť.....*

Posúdenie bolesti

I. Základné posúdenie bolesti

Lokalizácia → Kde Vás bolí? Ukážte prstom na každé miesto na tele alebo zakreslite do diagramu tela.

→ skúšať oba spôsoby (napr. dezorientovaní pacienti),
posudzovať opakovane (zistenie, či a ako bolesť migruje)
+ fyzikálne vyšetrenie, pozorovanie prejavov

I. Základné posúdenie bolesti

Intenzita → *Ako by ste určili stupeň svojej bolesti?*

(upresniť → zaznačiť aktuálnu bolesť, najhoršiu bolesť / 24 hod., najmenšiu bolesť / 24 hod., priemernú bolesť / 24 hod.)

bolesť – piaty vitálny parameter

- *jednoduché (unidimenzionálne) a viacrozmerné (multidimenzionálne) nástroje*

→ *verbálne / kategorické / deskriptívne škály*

→ *numerické škály*

→ *vizuálne analógové škály (VAS)*

*všetky tri
rovnako vhodné
na klinické účely*

Jednoduché nástroje → meracie škály

**Verbálna / kategorická
/ deskriptívna škála:**

- 0 – žiadna bolesť
1 – mierna bolesť
2 – bolesť spôsobujúca
nepohodu
3 – bolesť spôsobujúca
distres
(tieseň, vyčerpanosť)
4 – strašná bolesť
5 – neznesiteľná bolesť

Verbálna / kategorická / deskriptívna škála:

Numerická škála:

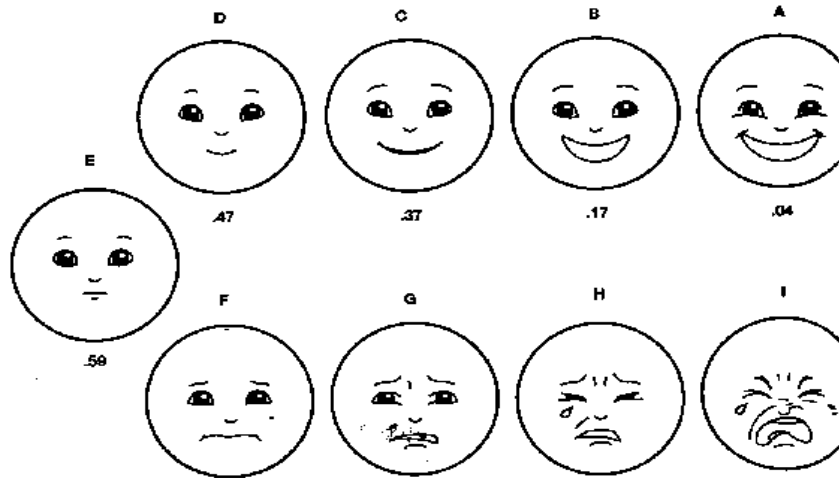
VAS

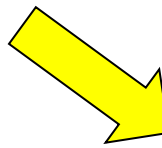
VAS

Škála tváří

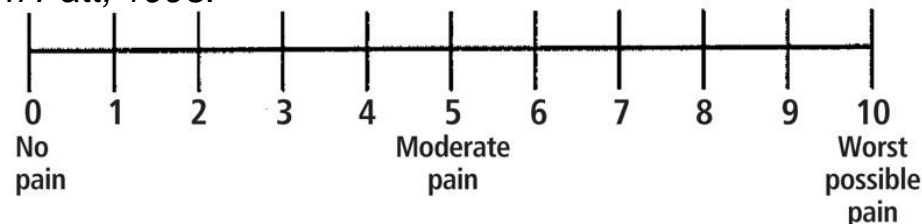

Pain Affect Faces Scale, McGrath from Patt, 1993.

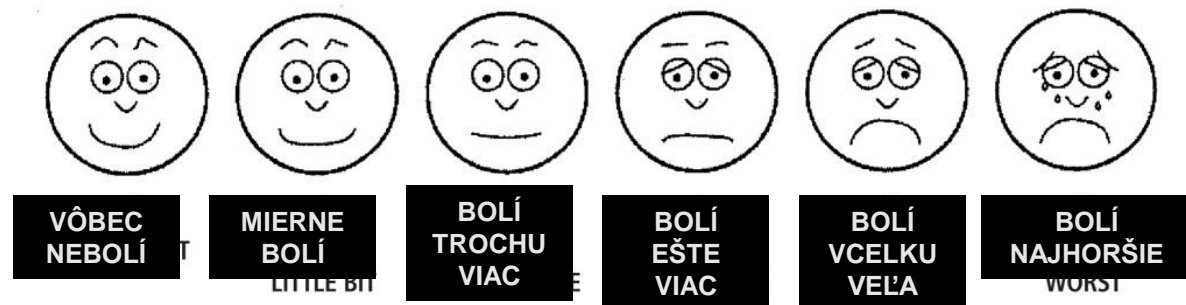

*nechať vybrať / označiť
pacientom, ktorá tvár najlepšie
predstavuje jeho súčasné
pocity vo vzťahu k bolesti –
vhodné pre deti, pacientov s
demenciou, afáziou*

Numeric Pain Rating Scale

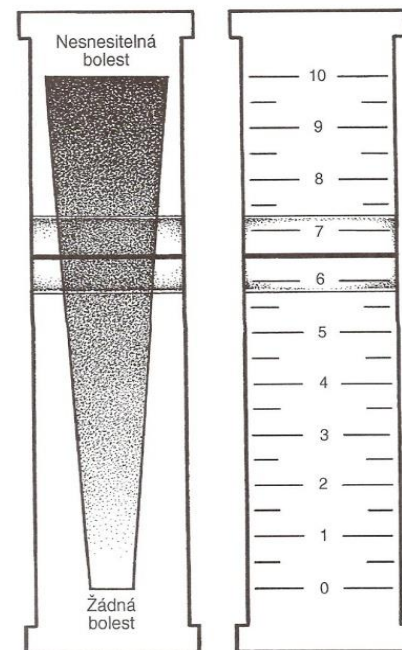
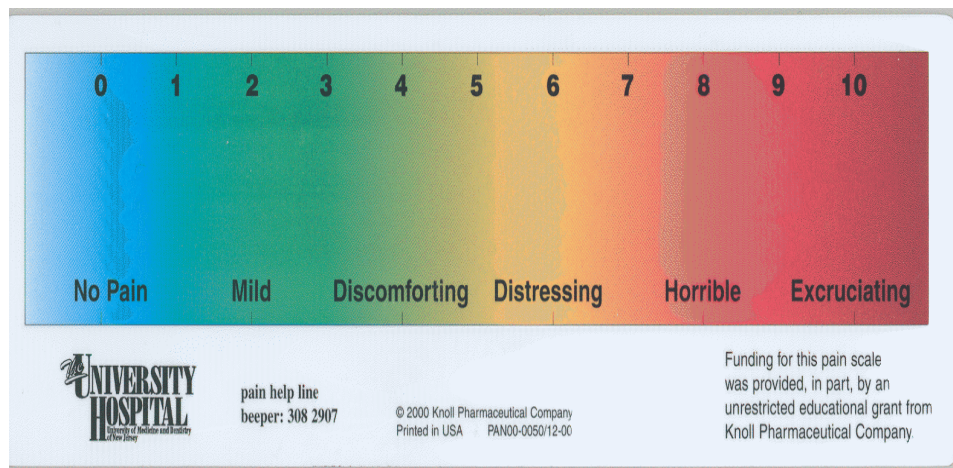
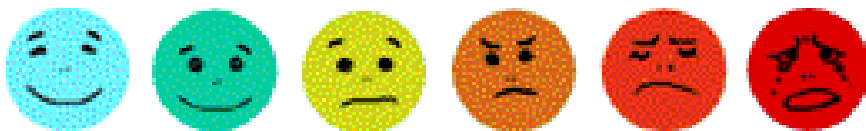
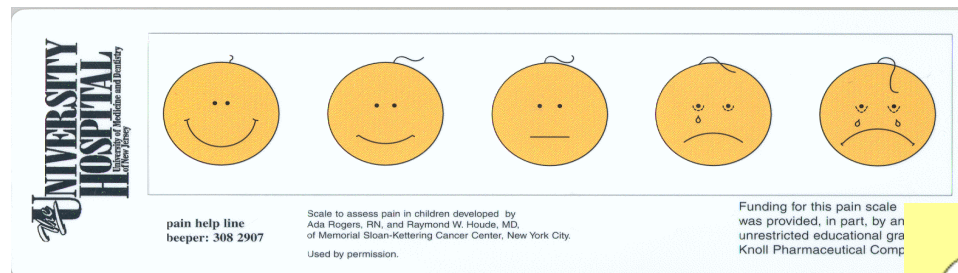

Wong-Baker FACES Pain Rating Scale

Wong-Baker FACES scale, Hockenberry MJ. Wong's Essentials of Pediatric Nursing. 7th ed. St Louis, Mo: Mosby, Inc; 2005:1301. ©2005 by Mosby, Inc.

Škály na posúdenie bolesti – u detí

I. Základné posúdenie bolesti

Kvalita → Na čo sa bolesť podobá?

→ pravdepodobný mechanizmus bolesti

termíny na opis bolesti

<i>bodavá</i>	<i>popáleninová</i>	<i>hlodavá</i>	<i>úporná</i>
<i>pichavá</i>	<i>záchvatovitá</i>	<i>kŕčovitá</i>	<i>vyčerpávajúca</i>
<i>ostrá</i>	<i>prenikavá</i>	<i>pálčivá</i>	<i>vyžarujúca</i>
<i>búšivá</i>	<i>prerušovaná</i>	<i>tlčúca</i>	<i>vystreľujúca</i>
<i>difúzna</i>	<i>putujúca</i>	<i>tupá</i>	<i>zvieravá</i>
<i>dráždivá</i>	<i>stála</i>	<i>tlmená</i>	<i>tlaková</i>
<i>zdrvivajúca</i>	<i>štiepavá</i>	<i>rezavá</i>	<i>šoková</i>

Typ

→ čas začatia: *Kedy sa bolesť začala?*

→ trvanie: *Ako dlho Vás to bolí? Koľko zvyčajne bolesť trvá?*

→ stálosť: *Máte obdobia bez bolesti? Koľko? Ako dlho trvajú?*

I. Základné posúdenie bolesti

Vyvolávajúce / podmieňujúce faktory → Po čom bolesť vzniká alebo sa zhoršuje? Čo jej predchádza?

Zmierňujúce faktory → Ktoré opatrenia alebo metódy Vám pomáhajú zmierniť alebo utíšiť bolesť?

Pridružené symptómy → Máte iné príznaky v súvislosti s bolesťou (pred jej nástupom, počas alebo po nej)?

Predchádzajúce skúsenosti → Aké máte skúsenosti s bolesťou z minulosti? Ktoré opatrenia a v akej miere Vám v minulosti / súčasnosti pomohli zmierniť bolesť najúčinnnejšie?

→ škála na meranie úľavy bolesti, spokojnosti s liečbou, jej vedľajších účinkov (súčasť **Brief Pain Inventory BPI**)

II. Personalizácia → zosobnenie

II. a) Pozorovanie správania

- *výraz tváre / grimasy*
- *pohyby / znehybnenie časti tela*
- *postoj / poloha*
- *reč / výška hlasu*
- *fyziologické odpovede – sympatikové / parasympatikové reakcie*
- *monitorovanie VF*
- *interakcie s okolím – správanie sa pacienta a naopak správanie sa rodiny, opatrovateľov ovplyvňujúce zmierňovanie bolesti (v zmysle + alebo -)*

II. b) Posúdenie psychosociálnych faktorov

→ *kultúrne podmienené zvyklosti, tradície, pravidlá (kultúra, subkultúra, etnická skupina, komunita) → vplyv na vnímanie, pociťovanie, vyjadrovanie bolesti, kognitívne úsudky o bolesti, vyrovnávanie sa s bolesťou, kontrolu bolesti (tvorba plánu liečby bolesti)*

II. Personalizácia → zosobnenie

- **Názory na bolesť** → *Ako vnímate Vašu bolesť? Aké následky očakávate? Čoho sa najviac bojíte pri tejto bolesti?*

→ *názory na význam a zmysel bolesti (etnické, kultúrne, náboženské vplyvy)*

- **Obranné mechanizmy** → *Čo zvyčajne robíte proti bolesti? Ako sa snažíte bolesť zvládnuť?*

→ *osvojené, zaužívané kompenzačné mechanizmy*

- **Afektívne reakcie na bolesť** → *Čo vo Vás bolesť vyvoláva? Aké pocity?*

→ *pocity, emócie vo vzťahu k bolesti*

III. Funkčné posúdenie

- Demografické faktory

- vek, pohlavie, úroveň vzdelania, socioekonomické postavenie (opis povinností / záťaže v práci), etnická a náboženská príslušnosť
- vplyv na vnímanie bolesti, dodržiavanie liečebného režimu
 - plán liečby bolesti

- Vplyv na každodenné aktivity, funkčné schopnosti a QOL → Ako bolesť ovplyvňuje Vaše každodenné činnosti, kvalitu života?

IV. Komplexné posúdenie

- *Ekonomický dopad*
- *Psychosociálny dopad - psychologické / behaviorálne / kognitívne meracie techniky*
→ *multidimenzionálne nástroje*
- *Biologické / fyzické meracie techniky*
→ *vyšetrenia, testy, diagnostické procedúry (fyziologické stavy spojené s bolesťou)*
EMG, EEG, termografia...

STUPNE INTENZITY BOLESTI → odporúčania

- **Mierna bolesť** → „najhoršia bolesť“ v rozmedzí 1 – 3 na škále do 10, málo narušujúca funkčné schopnosti → neopiátové analgetiká, edukácia o postupe pri zhoršení bolesti
- **Stredne silná bolesť** → „najhoršia bolesť“ v rozmedzí 4 – 6 na škále do 10, významne ovplyvňujúca funkčné schopnosti → farmakologická liečba slabými opiátmi, zhodnotenie efektu po 24 – 72 hod.
- **Silná bolesť** → „najhoršia bolesť“ v rozmedzí 7 – 10 na škále do 10 → okamžité zahájenie liečby silnými opiátmi, zhodnotenie efektu do 24 hod.

NEKONTROLOVANÁ BOLEŠŤ → následky

- **imunitný systém:** pokles počtu NK (natural killers) buniek bunkovej imunity, ich funkcie a aktivity
- **respiračný systém:** reflexné svalové spazmy, pokles vitálnej kapacity pľúc, atelektáza, pneumónia
- **KVS:** aktivita sympatikového nervového systému → zrýchlenie srdcovej činnosti, zvýšenie systolického TK, srdcového výdaja, spotreby kyslíka
- **GIT:** aktivita sympatikového nervového systému → zvýšená sekrécia, znížená motilita čriev, nauzea, anorexia

NEKONTROLOVANÁ BOLEŠŤ → následky

- ***kostrovosvalový systém:*** *zvýšené svalové spazmy → zmena metabolismu svalov, svalová atrofia, únava...*
- ***psychosociálne následky:*** *únava, nespavosť, strach, úzkosť, depresia, narušenie myslenia, koncentrácie, distres, utrpenie, beznádej, bezmocnosť, negatívny vplyv na celkovú QOL, pokles sexuálnych funkcií, zmena vzhľadu, sociálna izolácia pacienta – nemôže sa tešiť z prítomnosti rodiny, priateľov, sociálnych udalostí, zvýšená záťaž na rodinu, strata zmyslu života, prehodnocovanie svojej viery → suicidálne tendencie....*

Právo na odstránenie bolesti a utrpenia patrí k základným ľudským právam.

Ponechanie pacienta v bolesti, možno kvalifikovať ako zanedbanie lekárskej povinnosti

**„Všetci můžeme být ospravedlnení za to, že
nemůžeme pacienta vyléčit, ale nie za to, že
sme sa nepokúsili zmierniť utrpenie a bolesť.“
(H. W. Striebel)**

Liečba bolesti

Farmakologické postupy: ■ systémová aplikácia analgetík a adjuvancií	perorálna, sublinguálna, transdermálna, rektálna, parenterálna (i.v., i.m., s.c.) aplikácia neopiátových a opiátových analgetík a adjuvancií = „koanalgetík“
■ spinálna aplikácia analgetík	epidurálne, subarachnoidálne, intratekálne
■ regionálna anestézia	(krátkodobý účinok)
Nefarmakologické postupy: ■ fyzikálne metódy, RHB, protetika	terapeutická masáž, magnetoterapia, TENS, ortézy, protézy, cvičenie, aplikácia tepla / chladu
■ psychosociálne metódy	relaxačné metódy, odpútavanie (distrakcia), riadená imaginácia, meditácie, kognitívne / behaviorálne techniky, svojpomocné podporné skupiny
■ pastoračná pomoc	podpora pri hľadaní odpovedí na existenciálne otázky (zmysel života, vina, odpustenie, nádej, viera)
■ paliatívna chemoterapia a rádioterapia	bolestivé kostné metastázy, mozgové metastázy, kompresia miechy, syndróm hornej dutej žily, krvácanie
■ chirurgické výkony	neurochirurgické (nervové blokády, chemická neurolýza), stabilizačné operácie (chrbtica, dlhé kosti – osteosyntéza, vertebroplastika)
■ alternatívne metódy	akupunktúra, akupresúra, homeopatiká, fytofarmaká, čínska medicína

- v pravidelných intervaloch / nie p.p.!
- perorálne
- na základe „rebríčka“ WHO“

Slabé opiáty +
neopiátové +/-
adjuvanciá

2

Codeine

Stredná bolesť

(4-6)

Bolesť pretrváva alebo sa zvyšuje

Neopiátové
analgetiká +/-
adjuvanciá

1

Acetaminophen

Mierna bolesť

(0-3)

Silné opiáty +
neopiátové +/-
adjuvanciá

Morphine

Silná bolesť

(7-10)

WHO rebríček bolesti
1986

Farmakologická liečba bolesti

1. neopiátové analgetikum +/- adjuvans

analgetiká – antipyretiká (kys. acetylsalicylová, paracetamol, metamizol) a NSAID (ibuprofen, diclofenak, indometacin,)

2. slabý opiát + neopiátové analgetikum +/- adjuvans

kodein, dihydrokodein, tramadol

3. silný opiát + neopiátové analgetikum +/- adjuvans

morfín ,fentanyl ,buprenorfin

Adjuvanciá (koanalgetiká)

- antidepresíva (amitriptylin, nortriptylin, imipramin)
- antikonvulzíva (carbamazepin, gabapentin, phenytoin)
- kortikosteroidy (prednison, dexamethason, metylprednisolon)
- psychostimulanciá (metylfenidát)
- neuroleptiká (levomepromazin, tiaprid)
- antihistaminiká
- antiemetiká (prochlorperazine, metoklopramid, haloperidol)
- antiarytmiká
- lokálne anestetiká (lidocain)

Voľba takýchto liekov neznamená, že si lekár mylí bolesť s depresiou, či epilepsiou !!!

Spôsoby aplikácie

- **perorálne** → tbl., drg., vysokokoncentrované sirupy, mixtúry, vodné roztoky
- **sublinguálne, bukálne** (dysfágia, odynofágia, črevná obštrukcia) → nejesť, nepiť 15 min. po aplikácii
- **transdermálne** → náplasti TTS (fentanyl – Duragesic) → koža bez ochlpenia, odmastená, hrudník (72 hod.)
- **per rektálne** (dysfágia, nauzea, vracanie) → supp.
- **parenterálne** (dysfágia, nauzea, stomatitída, črevná obštrukcia, neznesiteľná bolesť, problém s compliance) → i.m.; s.c., i.v. (kontinuálne – infúzne pumpy, PCA, porth-a-cath) subkutánne katétre (do 72 hod., dľa materiálu 3 – 7 dní) → hrudník, brucho, vonkajšia strana ramena
- **epidurálne / intratekálne / subarachnoidálne** (epidurálny / spinálny katéter)

Nefarmakologické postupy

- používať spolu s analgetickou farmakologickou liečbou – ako doplnok (zdôrazniť – nenahrádzajú farmakologickú liečbu)
- relatívne neinvazívne, bezpečné
- niektoré delegovať na príslušného člena interdisciplinárneho tímu
- najvhodnejšia je kombinácia fyzikálnej a psychologickej terapie
- väčšinou sa do istej miery prekrývajú
- voliť individuálne na základe stavu a preferencií pacienta / významných iných
- kvalita vzťahu pacienta – ZP ovplyvňuje pacientovu compliance k novej metóde, technike / ochotu skúsiť ju

Nefarmakologické postupy

fyzikálne metódy

- masáž
- aplikácia tepla
- aplikácia chladu
- terapeutické cvičenie / imobilizácia
- TENS
- akupunktúra / akupresúra

psychosociálne intervencie

- distrakcia (odpútanie, rozptýlenie)
- kognitívne prehodnotenie (kognitívno – behaviorálne intervencie)
- relaxácia
- riadené predstavy / predstavivosť
- psychoterapia a štruktúrovaná podpora
- hypnóza → akútna bolesť
- svojpomocné skupiny
- pastoračné poradenstvo
- edukácia pacienta / významných iných

Psychologické metódy

AKTÍVNE POČÚVANIE

- podpora pacienta, dôvera v to, čo hovorí → veriť, že pacient má bolesti (napr. pri schopnosti rozptýliť sa)
- možnosť diskusie o záležitostiach, ktoré pacientovi spôsobujú stres, distres (vplyv na vnímanie bolesti)

PODPORA ZAUŽÍVANÝCH METÓD

- napr. relaxačných techník, alternatívnych liečebných metód, fytoterapie, doplnkovej terapie – i keď sú bez vzťahu k liečbe bolesti → ak im pacient verí (prejav dôvery) – napr. „črevné sprchy“, žraločie chrupavky, morské riasy

DISTRAKCIA (rozptýlenie, odpútanie, odvádzanie pozornosti) → neplánovaná / plánovaná

- neodstraňuje bolesť úplne, robí ju znesiteľnejšou odpútaním pozornosti na iné stimuly
- stimul musí pacienta zaujímať a musí mať naň dostatok energie
- sledovanie TV, počúvanie hudby, návštevy významných iných, pomalé rytmické dýchanie, masáž určitej oblasti kože za fixovaného pohľadu pacienta na jedno miesto / predmet v priestore, prechádzka
- u detí – nechať ich popisovať obrázky
- kombinácia s predstavivosťou (vytváranie mentálnych obrazov) – na základe vonkajších stimulov

PSYCHOLOGICKÉ METÓDY – pokračovanie

RELAXAČNÉ TECHNIKY

- stav relaxácie = vylúčenie duševného, telesného (svalového) napätia, stresu
- meditácia, jóga, postupné relaxačné cvičenia → znižujú stav úzkosti, poskytujú rozptýlenie, zlepšujú spánok, únavu
- potrebné naučiť sa im, aby sa dosiahla relaxácia (distrakcia nevedie k relaxácii)
- schopnosť naučiť sa týmito zručnosťami už v začiatku ochorenia → zmiernenie strachu z bolesti v pokročilých štádiách
- prostredie bez rušivých vplyvov, pohodlná poloha (sed / ľah)
- pomalé rytmické dýchanie → pokyny pre pacienta vhodné nahráť (kedykoľvek možnosť prehrať si ich)
- možnosť kombinácie s riadenou predstavou
- modifikovať techniky → predchádzanie nuda

Fyzikálne metódy

TERAPEUTICKÁ MASÁŽ

- zníženie svalového napätia, podpora povrchovej cirkulácie, telesná / psychická relaxácia, redukcia bolesti, úzkosti
- podpora interakcie pacient – opatrovateľ – významní iní (nechať realizovať)
- nie všetkým pacientom sú príjemné techniky využívajúce DOTYK (nechať pacientom vybrať si masážnu techniku)
- požívať prípravky bez obsahu alkoholu

TENS (transkutánná elektrická nervová stimulácia)

- mierna elektrická stimulácia bolestivých oblastí
- kontrolovaná nízkovoltážová stimulácia nervových vlákien veľkého priemeru elektródami cez kožu → zatvorenie vrátkového mechanizmu pre prenos bolestivých impulzov
- umiestnenie elektród – periférny nerv inervujúci bolestivé miesto v blízkosti bolesti / mimo bolestivé miesto (samolepiace / gél)
- mravenčenie, hučanie → možnosť regulácie

POVRCHOVÁ APLIKÁCIA TEPLA / CHLADU

TEPLO

- zníženie svalových spazmov, uvoľnenie hladkého svalstva, zníženie acidity žalúdka, vazodilatácia – zvýšené prekrvenie kože a podkožných orgánov
- elektricky vyhrievané podložky, nahrievané prikrývky, termovaky, termofľaše, chemické a gélové balíčky, vlhké teplo, sprcha, kúpeľ (vívka)
- ochrana kože (zabalené), prevencia popálenín
- **Kontraindikácie !!!** postradiačná aplikácia tepla v ožarovaných oblastiach, krvácavé stavy, kognitívne zmeny, zmenená perfúzia tkanív (DM neuropatia), aplikácia v mieste nádorov (hlavne metastatických), porucha senzitivity, ochorenia KVS

CHLAD

- zníženie svalových spazmov, vazokonstrikcia – zmenšenie krvácania, edému, zápalovej reakcie, zvýšená peristaltika a motilita žalúdka, TČ a HČ
- ľadové obklady, chemické a gélové balíčky
- ochrana kože (zabalené)
- aplikácia do 15 min.
- **Kontraindikácie !!!** postradiačná aplikácia chladu v ožarovaných oblastiach, periférne vaskulárne zmeny (Raynaudov sy.)

TERAPEUTICKÉ CVIČENIE / FYZICKÁ AKTIVITA / REHABILITÁCIA IMOBILIZÁCIA

- posilnenie svalov, mobilizácia kĺbov, udržanie koordinácie, rovnováhy, zlepšenie celkovej pohody, redukcia únavy, celkovej slabosti → fyzioterapeuti špecializovaní v manažmente chronickej a nádorovej bolesti
- cvičenie, pohyb ako zaužívaná stratégia liečby bolesti u pacientov (napr. jogging, aktívne cvičenia na rozsah pohybov v kĺboch) → podporovať aktivitu
- **ak pacient nie je aktívny, je imobilný** → naučiť opatrovateľov:
 - pasívne cvičenia na rozsah pohybov
 - masáže
 - polohovanie (pomoc pri zaujatí úľavovej / analgickej polohy, zmena polôh, fyziologické postavenie jednotlivých kĺbov, primerané zabezpečenie jednotlivých polôh, šetrné mobilizačné techniky)
 - používanie pomocných zariadení postele
 - používanie špeciálnych polohovacích lôžok
- imobilizácia / obmedzenie pohybu – žiadaná pri riziku vzniku patologických fraktúr → naučiť používanie ortoprotetických pomôcok (ortézy), prevenciu torzie pri polohovaní a mobilizačných technikách (na lôžku)

AKUPUNKTÚRA / AKUPRESÚRA

- neurostimulačná technika (prúdenie *qi* energie vs. produkcia endorfínov)
- potreba výskumu → efektivita akupunktúry v liečbe nádorovej bolesti v pokročilých stavoch (úplne neúčinná?)
- **Kontraindikácie!!!** krvácavé stavy, neutropénia, lokálne použitie v oblasti nestabilnej chrbtice, lymfedém; semi-permanentné ihly kontraindikované u pacientov s chlopňovými srdcovými vadami

Edukácia pacienta/ rodinných príslušníkov/opatrovateľov

- zrozumiteľným spôsobom poskytovať potrebné informácie o bolesti, posúdení bolesti, farmakoterapii a ďalších metódach zvládania bolesti
- v plnej miere zapojiť pacienta a príbuzných do plánu a manažmentu bolesti („bolesť rodiny“)
- poučiť, čo ich čaká (inak neistota, distress, ohrozenie schopnosti vyrovnávania sa / individuálneho zvládania / zvládania rodinou, preťaženie opatrovateľa)
- pomôcť pochopiť podstatu bolesti, liečbu bolesti, vlastnú rolu v kontrole bolesti → pacient ako aktívny člen interdisciplinárnej starostlivosti
- zdôrazniť, že takmer každú bolesť je možné zvládnuť

Edukácia pacienta / rodinných príslušníkov/ opatrovateľov

- venovať sa otázkam bariér efektívneho manažmentu bolesti (neochota pacienta hovoriť o svojej bolesti so ZP, strach z opiátov, strach z neschopnosti kontroly bolesti...)
- informácie poskytovať opakovane, rôznymi spôsobmi, s využitím alternatívnych, zážitkových, názorných edukačných metód (posilnenie edukačnými materiálmi)
- súčasť edukačného plánu → prekonanie mýtov o bolesti, predsudkov, korekcia nedorozumení u pacienta / významných iných
- edukácia → podpora compliance s liečbou bolesti, efektívnejšia úľava bolesti ako bez edukácie
- **edukácia opatrovateľov → zmiernenie problému preťaženia**

Miesto záveru

Ak máte problém s bolesťou,
urobte aj Vy niečo pre seba:

- Udržiavajte svoju fyzickú a psychickú aktivitu - je veľmi dôležité - pravidelne denne cvičiť, ak je to možné, riadiť si rýchlosť: v období úľavy, nepreháňať fyzickú aktivitu, dobrá kondícia pomáha
- Udržiavajte sociálne aktivity, hlavne v rodine a s priateľmi
- Majte zmysel života – deti, vnúčatá, priatelia, záujmy.....
- Tešte sa z maličkostí.....